

Голові
спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в
Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України,
директору Інституту педагогічної освіти і
освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
члену-кореспонденту НАПН України
доктору педагогічних наук, професору
Лук'яновій Ларисі Борисівні

ВІДГУК

про дисертацію **Саєнко Юлії Олександрівни**
на тему **«Підготовка майбутніх учителів початкових класів до
екологічного виховання учнів у процесі вивчення фахових дисциплін»**,
що подана до захисту в спеціалізованій вченій раді Д 26.451.01 в Інституті
педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дисертації. Людство глобалізованого світу вступило у критичний період своєї історії – епоху екологічної кризи. У зв'язку з цим особливої уваги потребує проблема екологічного виховання, екологічної грамотності та високоморальності молодого покоління, що повинно вирішуватися шляхом екологізації сучасної науки та освіти. Зрозумілою є особлива гострота даної проблематики, визначення пріоритетних напрямів вищих педагогічних навчальних закладів щодо формування системи освіти з урахуванням підготовки майбутніх учителів початкових класів на основі екологічного виховання.

За авторкою, екологічне виховання покликане забезпечити підрастаюче покоління знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, усвідомити багатогранність значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, виховати свідоме ставлення молоді до

навколишнього середовища, почуття відповідальності за довкілля як національну і загальнолюдську цінність.

Підтримуємо міркування здобувачки стосовно того, що значна увага до екологічного виховання й формування екологічної культури школярів повинна приділятися в початковій школі, оскільки в цьому віці здійснюється становлення особистості дитини як майбутнього громадянина нашої держави. Перед вищою школою постає завдання відповідної підготовки майбутніх учителів початкових класів до здійснення такої діяльності з учнями. Втім, окреслена проблема недостатньо досліджена, незважаючи на її актуальність як у теоретико-методологічному, так і методичному аспектах, через необхідність створення моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів у процесі вивчення фахових дисциплін і наявними технологіями професійної підготовки педагогів; доцільністю екологізації усіх навчальних предметів початкової школи та недостатнім використанням їх дидактичного й методичного ресурсу на практиці.

У цьому контексті виконане дисертаційне дослідження Юлії Олександрівни є інноваційним у вирішенні професійної проблеми – якісної підготовки майбутніх учителів до екологічного виховання учнів, а й глобалізованої – взаємодію людини з довкіллям.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Оцінюючи роботу за параметрами новизни, вкажемо на слушне виокремлення спеціального об'єкта дослідження, адекватного до мети та змісту застосованих методів наукового пошуку, чіткість відпрацювання понятійної сітки, яка віддзеркалює сутність і змістове навантаження ключових понять у теорії, методології, методиці професійної підготовки, продуктивний та коректний рух від теми, проблеми, об'єкта, мети й завдань, фактологічної бази до вихідного факту, критеріїв результативності.

З огляду на задекларовану інноватику, схарактеризовано зміст і логіку дисертації, що має класичну структуру: анотації (українською та англійською мовами), вступ, три розділи, висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

Змістове наповнення розділів і підрозділів корелює з назвою структурних компонентів порушеної проблематики, що взаємозумовлені та спрямовані на розв'язання мети й основних завдань дослідження, підбиття підсумків. Повний обсяг роботи подано на 305 сторінках, із яких 223 сторінки становлять основний текст, візуалізований 20 таблицями, 24

рисунками, 5 додатками, що представлені на 20 сторінках, які доповнюють й увиразнюють уявлення про достовірність проведеного здобувачкою наукового пошуку.

У першому розділі «Теоретичні засади проблеми підготовка майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів» подано рефлексивно-аналітичний опис базових понять із вибраної проблематики, що дало змогу провести всебічний і різноплановий аналіз полісемантичних вихідних понять у детермінації з науковими підходами, прийнятими в українських та зарубіжних практиках.

На підставі численної кількості описаних визначень, авторка обирає найістотніші ознаки, реконструює в смисли, зацентровуючи увагу на типові характеристики, які є вихідними, базовими в професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів загалом, та екологічного виховання учнів молодшого віку зокрема. Встановлює, що така підготовка детермінована соціокультурними змінами, за яких уможливорюється формування екологічно вихованої особистості, здатної до самостійного застосування отриманих упродовж навчання екологічних знань і вмінь. Встановлено, що система екологічної освіти має дві рівновагомні складові: формальну (охоплює всі ланки загальної системи освіти України) і неформальну (має просвітницький характер і здійснюється через засоби масової інформації, громадські екологічні організації, партії).

Схвально, що авторка розглядає їх не тільки в міждисциплінарному контексті (філософії, психології, педагогіці), а на рівні сучасних світових освітніх тенденцій, де принцип інтеграції є домінуючим у формуванні екологічної свідомості учнівської молоді. На аналітично-узагальненому рівні презентовано провідні тенденції екологічного освітнього напрямку країн, які досягли високого професійного рівня і є флагманами у запозиченні досвіду підготовки майбутніх фахівців початкових класів з означеної проблеми (Великої Британії, Сполучених Штатів Америки і Республіки Польща), вказано на залежність між сучасним критичним станом навколишнього природного середовища і недостатнім розумінням закономірностей взаємозв'язку людини з довкіллям через недостатню сформованість екологічної свідомості, екологічної вихованості, екологічної культури як загальноновизнаної світової проблеми. Наведений здобувачкою досвід з підготовки майбутніх фахівців претендує на вивчення і впровадження в освітній простір закладів вищої освіти України.

Особливу увагу дисертантка приділяє аналізу змістового наповнення навальних планів та програм із професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів. Підтримуємо позицію авторки про те, що екологічній складовій у змісті підготовки здобувачів вищої освіти «бакалавр», спеціальності «Початкове навчання», відводиться недостатньо кредитів – 8/ 240 годин, що несповна забезпечує якісне сприйняття навчальних дисциплін, як-от: «Основи природознавства та екології», «Методика навчання освітньої галузі «Природознавства»», «Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавства» та польової практики. Розгорнено критично-рефлексивний аналіз сучасного стану екологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи подано у п.1.4 дисертації.

Наведені вище аргументи лягли в основу **другого розділу** дисертації «Специфіка підготовки майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів», у якому описується розроблена авторкою модель, що відображає функціональну взаємодію мети, завдань, принципів, методологічних підходів, змісту, форм, методів, педагогічних умов та етапів підготовки майбутніх учителів початкових до екологічного виховання учнів; компонентів, критеріїв, показників, рівнів готовності до розвитку екологізації як результату зазначеної вище підготовки.

Модель (с. 104 дисертації та с.9 автореферату) має чітку структуру, вирізняється ґрунтовним прописанням кожного із названих етапів, які взаємопов'язані і взаємозалежні між собою, і такі, що створюють покрокову підготовку майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів. Інтегральна єдність визначених компонентів (ціннісно-культурний, когнітивно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний) їх показників і критеріїв, суголосних з набором психодіагностичних методик, які вдало підібрані, є валідними і дають можливість об'єктивно виявити стан готовності досліджуваної якості у вчителів.

Поділяємо авторський висновок здобувачки про те, що ефективність готовності визначається циклом фахових дисциплін, які інтегруючись, забезпечують реалізацію педагогічних умов, серед яких: екологізація фахових дисциплін, підготовка майбутнього вчителя початкових класів до екологічного виховання учнів засобами неформальної освіти, використання інноваційних форм та методів підготовки майбутнього вчителя початкових класів (інтерактивні методи «Хмара слів», «Мозковий штурм»; Скрайбінг; World café; Mind maps; стратегія «Fishbone»; форми роботи: квести, флешмоби, ліфлетінги, еко-челенджі, коворкінги, вікторини, брейн-ринги,

акції тощо). Тематика занять та дидактично-методичний супровід до них представлені в акторській програмі спецкурсу «Організація екологічного виховання в початковій школі», що сприяє поглибленню теоретичних знань та оволодінню практико-орієнтованих умінь для подальшої професійної діяльності.

Наукове зацікавлення становить змістове наповнення експериментального дослідження. Його процедура та інструментарій розкрито на сторінках **третього розділу** дисертації «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів у процесі вивчення фахових дисциплін». Усі реалії експериментальної роботи, яка проведена під час констатувального й формувального етапів, здобувачка пояснює, коментує, керуючись теоретичними позиціями та емпіричними даними (396 учасників із чотирьох закладів вищої освіти за профілем підготовки), що забезпечує логічний і несуперечливий характер.

Розроблений здобувачкою комплекс формувальних заходів для майбутніх учителів початкових класів з екологічного виховання учнів дав позитивні результати. Динаміка відмінностей за визначеними критеріями у ЕГ і КГ є значущою, сукупно представлена у рівневому співвідношенні на констатувальному – 19,4% і формувальному – 31,1% етапах. За компонентними показниками значні зрушення виявлено в оцінно-рефлексивному – 78,6%, що підтверджує доцільність розробленої дослідно-експериментальної програми.

У **висновках** викладено найбільш значущі наукові результати дисертації, які засвідчують успішне виконання авторкою сформульованих завдань.

Усі наукові положення, викладені в дисертації, мають покликання на джерела, список яких налічує 401 найменування, з яких 39 – іноземними мовами, що повною мірою розкривають ключові поняття теми, їх змістові характеристики.

Серед переваг дослідження варто назвати чіткість і логічність побудови змісту, його дозованість, повноту й достатню обґрунтованість наукових положень і висновків, культуру викладу тексту з дотриманням наукової етики.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Одержані наукові результати, що подані до захисту, є особистим досягненням здобувачки. Наукова достовірність і новизна полягають у тому,

що вперше виокремлено теоретичні підходи та схарактеризовано особливості професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів, що знайшло своє відображення у теоретичних конструктах моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів у процесі вивчення фахових дисциплін; обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до екологічного виховання учнів; розроблено компонентно-показникову структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до екологічного виховання учнів.

Презентовано конструктивні ідеї зарубіжних країн, досвід яких є цінним для українського освітнього простору з організації екологічної освіти учнів початкових класів.

Підсумовано їх упровадження в теорію і практику закладів вищої освіти з підготовки майбутніх учителів початкових класів.

На наш погляд, авторка досягла доказовості й обґрунтованості отриманих наукових результатів завдяки використанню засобів наукового пізнання, інтегруванню загальнонаукових і спеціальних методів, математично-статистичному обробленню відомостей для достовірності емпіричних результатів, що наявні в дисертації.

Зміст дослідження відображено в 20 наукових працях авторки, серед них один навчально-методичний посібник (у співавторстві); 10 статей у наукових фахових виданнях України (у тому числі дві – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних); одна – у виданні України, що включене до міжнародних наукометричних баз даних; шість – у збірниках матеріалів наукових конференцій, що достатньо повно відображають основні результати дослідження.

Кількість публікацій та їхнє змістове наповнення корелюють із вимогами МОН до рівня наукової кваліфікації здобувача із зазначеної спеціальності.

Аналіз змісту дисертаційної роботи засвідчує дотримання здобувачкою вимог до академічної доброчесності в повному обсязі.

Значущість дослідження для науки і практики, шляхи його використання. Отримані в дисертаційній роботі результати розширюють межі аналізованих ключових понять у міждисциплінарному контексті на рівні теоретичних обґрунтувань та методологічних підходів з удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів з екологічного виховання учнів початкових класів завдяки створенню авторського навчально-методичного комплексу (посібник «Підготовка майбутніх

педагогів до реалізації екологічної освіти для сталого розвитку», навчальна програма «Організація екологічного виховання в початковій школі»), доцільність яких полягає у підсиленні змістової та процесуальної складових здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «бакалавр» спеціальності 013 «Початкова освіта», слухачів курсів післядипломної педагогічної освіти.

Текст дисертації та автореферату оформлені відповідно до вимог МОН.

Виклад дає підстави констатувати загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Водночас рецензоване дослідження, як і будь-яка інша наукова розвідка, має характер живого пошуку, тому окреслює простір для **дискусійних положень та зауважень, що викладені нижче.**

1. Виконуючи рефлексивно-аналітичний аналіз із вивчення зарубіжного досвіду, на нашу думку, здобувачка пріоритетне значення надає проблемі екологічної освіти і виховання учнів, ніж стану підготовки майбутніх вчителів до екологічного виховання (Р.1.п. 1. «Зарубіжний досвід екологічного виховання учнів початкової школи»).

2. Окремі поняття, використані в дисертаційному дослідженні, як-от: «підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання у початковій школі», «екологічна підготовка майбутнього вчителя початкової школи» (с.83), «професійне екологічне виховання майбутніх учителів початкової школи» (с.57), вжито як синонімічний ряд до ключового поняття. Однак, їх змістове наповнення не може бути уніфікованим до поняття підготовки. Недостатньо диференційовані за сутнісними характеристиками.

3. Потребує уточнення визначених здобувачкою показників і їх критеріїв щодо стану готовності майбутніх учителів до екологічного виховання учнів (с.116), що утруднює їх вияв і визначення рівнів градації у всіх класифікованих значеннях.

4. Формулювання першої педагогічної умови «екологізація фахових дисциплін» потребує уточнення (с.119 п. 2.1). На нашу думку, науково доцільним є термін, запропонований член-кореспондентом НАПН України, д. пед., наук, професором Л.Б.Лук'яною – «екологізація освітнього процесу» або «екологізація змісту фахових дисциплін».

5. Доцільно було б більше популяризувати розроблений авторський навчально-методичний комплекс (посібник «Підготовка майбутніх педагогів до реалізації екологічної освіти для сталого розвитку», робочу програму спецкурсу «Організація екологічного виховання в початковій школі») на кожному з етапів підготовки майбутніх учителів до екологічного виховання учнів.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Враховуючи викладене, дисертаційна робота Саєнко Юлії Олександрівни «Підготовка майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів у процесі вивчення фахових дисциплін» є самостійним завершеним дослідженням, що має теоретичне і практичне значення і заслуговує на позитивну оцінку.

Рукопис дисертації і автореферат оформлені відповідно до вимог пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2015 року), а авторка, Саєнко Ю.О., заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології і педагогіки
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова**

